आमचेआश्चर्यकारक जग

इयत्ता तिसरीसाठीपाठ्यपुस्तक

आपल्या सभोवतालचे जग

0335

विद्ययाऽमृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

© NCERT
not to be republished

0335 – आमचेआश्चर्यकारक जग
इयत्ता तिसरीसाठीपाठ्यपुस्तक आपल्या सभोवतालचे जग

ISBN 978-93-5292-863-7

पहिली आवृत्ती

जून 2024 ज्येष्ठ 1946

पीडी 1000 टी एसयू

© नॅशनल कौन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्च अँड ट्रेनिंग, 2024

₹ 65.00

एनसीईआरटी वॉटरमार्क सह ८० जीएसएम पेपरवर छापले

राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, श्री अरबिंदो मार्ग, नवी दिल्ली ११० ०१६ या सचिवांनी प्रकाशन विभागात प्रकाशित केलेले आणि नगीन प्रकाशन प्रा.लि., गाव सालारपूर, पोस्ट राजपुरा, मवाना रोड, मेरठ-२५० ००१ (उत्तर प्रदेश) येथे मुद्रित

सर्व हक्क राखीव

- प्रकाशकाच्या पूर्वपरवानगीशिवाय या प्रकाशनाचा कोणताही भाग पुनरुत्पादित, पुनर्प्राप्ती प्रणालीत संग्रहित केला जाऊ शकत नाही किंवा कोणत्याही स्वरूपात किंवा कोणत्याही मार्गाने, इलेक्ट्रॉनिक, यांत्रिक, फोटोकॉपी, रेकॉर्डिंग किंवा अन्यथा प्रसारित केला जाऊ शकत नाही..
- हे पुस्तक व्यापाराच्या मार्गाने, प्रकाशकाच्या संमतीशिवाय, प्रकाशकाच्या संमतीशिवाय, ज्या स्वरूपात प्रकाशित केले गेले आहे त्याशिवाय इतर कोणत्याही प्रकारचे बंधन किंवा कव्हरमध्ये उधार दिले जाणार नाही, पुनर्विक्री केली जाणार नाही, भाड्याने दिली जाणार नाही किंवा अन्यथा विल्हेवाट लावली जाणार नाही या अटीवर विकले जाते.
- या प्रकाशनाची योग्य किंमत ही या पानावर छापलेली किंमत आहे, रबर स्टॅम्पद्वारे किंवा स्टिकरद्वारे किंवा इतर कोणत्याही मार्गाने दर्शविलेली कोणतीही सुधारित किंमत चुकीची आहे आणि अस्वीकार्य असावी.

प्रकाशन विभाग, एनसीईआरटीची कार्यालये

एनसीईआरटी कॅम्पस श्री अरबिंदो मार्ग
नई दिल्ली 110 016 — **फोन : 011-26562708**

1108, 100 फूट रस्ता होसडकेरे हळ्ळी
विस्तार बनशंकरी तिसरा टप्पा
बंगळुरू ५६० ०८५ — **फोन : 080-26725740**

नवजीवन ट्रस्ट इमारत
पी.ओ. नवजीवन
अहमदाबाद ३८० ०१४ — **फोन : 079-27541446**

सीडब्ल्यूसी कॅम्पस
एपी. धनकल बस स्टॉप पाणीहाटी
कोलकाता ७०० ११४ — **फोन : 033-25530454**

सीडब्ल्यूसी कॉम्प्लेक्स माळीगाव
गुवाहाटी 781 021 — **फोन 0361-2674869**

प्रकाशन संघ

प्रकाशन विभाग प्रमुख : : अनुपकुमार राजपूत

मुख्य संपादक : श्वेता उप्पल

मुख्य उत्पादन अधिकारी : अरुण चित्रकार
मुख्य व्यवसाय व्यवस्थापक : अमिताभ कुमार
उत्पादन अधिकारी : जहान लाल
आवरण, डिझाईन आणि कलाकृती : जोएल गिल
चित्रकला :
सिल्जा बांसरियार, सुसानता पॉल, पलक शर्मा आणि ननित बीएस

-अझीम प्रेमजी फाऊंडेशन, बेंगळुरू

© NCERT not to be republished

प्रस्तावना

शालेय शिक्षणातील पायाभूत स्तर, जो राष्ट्रीय शैक्षिक धोरण (NEP) 2020 द्वारे कल्पना केला आहे, तो मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी मूलभूत आहे. हे त्यांना फक्त आपल्या देशाच्या संस्कृती आणि संविधानिक चौकटीत रुजलेले अमूल्य संस्कार आत्मसात करण्यासच मदत करत नाही, तर मुलभूत साक्षरता आणि अंकगणित देखील मिळवण्यास सक्षम करतो. ही पायाभूत आधार मुलांना अधिक आव्हानात्मक प्रारंभिक स्तरावर सहजपणे संक्रमण करण्यासाठी सुसज्ज करते.

प्रारंभिक स्तर हा पायाभूत आणि मध्यस्तर यामध्ये एक सेतू म्हणून कार्य करतो, जो इयत्ता 3 ते इयत्ता 5 पर्यंत तीन वर्षांचा असतो. या स्तरावर दिले जाणारे शिक्षण पायाभूत स्तरावरच्या शैक्षणिक पद्धतींवर आधारित असते. जरी खेळ-आधारित आणि शोध, तसेच क्रियाकलाप-आधारित शिक्षण पद्धतींची सुरूवात होत असली तरी, मुलांना पाठ्यपुस्तक आणि औपचारिक वर्गातील सेटिंग्ज देखील ओळख करून दिल्या जातात. ही ओळख मुलांना वेढून ठेवण्याचा उद्देश नाही, तर शैक्षणिक क्षेत्रांमध्ये एक पायाभूत आधार स्थापन करण्याचा आहे, ज्यामुळे वाचन, लेखन, बोलणे, रेखाटन, गायन, आणि खेळाद्वारे सर्वांगीण शिकणे आणि स्व-अन्वेषणाला प्रोत्साहन दिले जाते. या सर्वसमावेशक दृष्टिकोनात शारीरिक शिक्षण, कला शिक्षण, पर्यावरण शिक्षण, भाषा, गणित, मुलभूत विज्ञान, आणि सामाजिक शास्त्रांचा समावेश आहे. हा सर्वसमावेशक दृष्टिकोन सुनिश्चित करतो की मुलं मानसिक संवेदनशीलता आणि शारीरिक-प्राणिक (भावनिक) पातळ्यांवर तसेच मध्य स्तरावर सहजतेने संक्रमण करण्यासाठी पुरेसे सुसज्ज असतात

राष्ट्रीय शैक्षिक धोरण (NEP) 2020 च्या शिफारसींनुसार, शालेय शिक्षणासाठीच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक तत्त्वज्ञान (NCF-SE) 2023 ने प्रारंभिक स्तरावर 'आमचा अद्भुत जग' हा नवीन विषय सुरू केला आहे. या विषयाचा उद्देश अनुभवात्मक शिक्षण पद्धतीद्वारे पर्यावरण शिक्षण देणे आहे, ज्यामुळे मुलांच्या अनुभवांना वेगवेगळ्या विषयांच्या मुलभूत संकल्पनांसोबत जोडले जाते, ज्यांना ते पुढील स्तरावर शिकतील.

'आमचा अद्भुत जग' हे आपल्या सभोवतालचे जग' या विषयासाठी तयार केलेले पाठ्यपुस्तक मुलांना त्यांच्या आसपासच्या जगाबद्दल शिकण्याच्या अनुभवातून विज्ञान, सामाजिक शास्त्र आणि पर्यावरण शिक्षणाच्या मुलभूत संकल्पनांशी जोडण्यासाठी डिझाइन केले आहे. याचा उद्देश मुलांमध्ये पर्यावरणाबद्दल संवेदनशीलता वाढवणे, समुदायासोबत काम करण्याची कौशल्ये विकसित करणे आणि विविध व्यवसायांबद्दल सकारात्मक दृष्टीकोन तयार करणे आहे.

© NCERT not to be republished

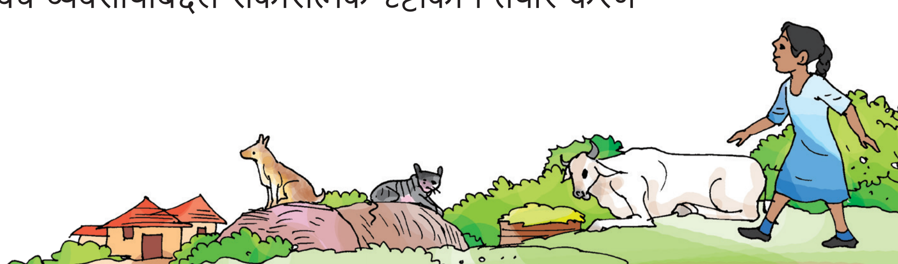

"आमचा अद्‌भुत जग" हे पाठ्यपुस्तक संकल्पनात्मक समज, तर्कशक्ती, सर्जनशीलता आणि या विकासात्मक स्तरासाठी आवश्यक असलेल्या मूल्ये आणि दृष्टीकोनावर भर देते. यामध्ये समावेश, बहुभाषिकता, लिंग समानता आणि सांस्कृतिक मुळाशी संबंधित विषयांचा समावेश केला आहे, तसेच योग्य आयसीटी उपकरणे आणि शालेय मूल्यांकन पद्धतींना समाविष्ट केले आहे.

या वयातील मुलांची नैसर्गिक जिज्ञासा उत्तेजित केली पाहिजे, ज्यासाठी त्यांचे प्रश्न उत्तर देऊन आणि मूलभूत शिक्षण तत्त्वांवर आधारित क्रियाकलाप तयार करून त्यांचे पालन केले जाऊ शकते. खेळाच्या पद्धतीत सुधारणा केली गेली असून, शिकवणीसाठी वापरलेले खेळ आणि खेळाची प्रकृती मुलांचा आकर्षणाऐवजी त्यांचा सक्रिय सहभाग वाढवण्यासाठी तयार केली गेली आहे.

हे पाठ्यपुस्तक मूल्यवान असले तरी, मुलांना या विषयावर अतिरिक्त संसाधनांचा अन्वेषण करण्याची आवश्यकता आहे. शालेय ग्रंथालये या विस्तृत शिक्षणाला मदत करायला पाहिजेत आणि पालक व शिक्षक त्यांच्या प्रयत्नांना पाठिंबा देणे आवश्यक आहे.

एक प्रभावी शिक्षण वातावरण मुलांना प्रेरित करते, त्यांना संलग्न ठेवते आणि जिज्ञासा आणि आश्चर्य वाढवते, जे शिकण्यासाठी अत्यंत आवश्यक आहे. मी या पाठ्यपुस्तकाची शालेय स्तरावर सर्व मुलांना आणि शिक्षकांना आत्मविश्वासाने शिफारस करतो. या विकासात सहभागी झालेल्या सर्वांना मी कृतज्ञता व्यक्त करतो आणि आशा करतो की हे पाठ्यपुस्तक अपेक्षांचे पालन करेल.

NCERT प्रणालीगत सुधारणा आणि प्रकाशनाच्या गुणवत्तेत सुधारणा करण्यासाठी वचनबद्ध आहे, त्यामुळे आम्ही पाठ्यपुस्तकाच्या सामग्रीमध्ये सुधारणा करण्यासाठी अभिप्रायाचे स्वागत करतो.

दिनेश प्रसाद सकलानी
संचालक
राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद

नवी दिल्ली,
२५ मे २०२४

© NCERT not to be republished

पाठ्यपुस्तकाविषयी

राष्ट्रीय शालेय शिक्षण पाठ्यक्रम चौकट (NCF-SE) 2023 ने 'आपल्या आजुबाजुचा विश्व' (TWAU) हा विषय शालेय शिक्षणाच्या प्रारंभिक टप्प्याच्या मुख्य पाठ्यक्रम क्षेत्र म्हणून वर्ग 3 ते 5 साठी ओळखला आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (NEP) 2020 आणि NCF-SE 2023 मध्ये या विषय क्षेत्रात समग्र आणि बहुविषयक दृष्टिकोनातून शिक्षणाची आवश्यकता अधोरेखित केली आहे. त्यामुळे या विषयाच्या नैतिकतेला एकत्रित आणि आंतरविषयक म्हणून शिफारस केली आहे. वरील दोन्ही धोरण दस्तऐवज अनुभवात्मक शिक्षण, शोध आणि अन्वेषणाला प्रारंभिक टप्प्यातील पाठ्यक्रमाच्या आवश्यक घटक म्हणून समर्थन करतात.

वरील धोरणाच्या दृष्टिकोनावर आधारित, वर्ग 3 साठी "आपला अद्‌भुत जग" हे पुस्तक तयार आणि विकसित केले गेले आहे. "आपला अद्‌भुत जग" हे नाव जसे सूचित करते, तसेच हे पुस्तक कुतूहल निर्माण करते आणि अनुभवात्मक शिक्षण, अन्वेषण, तपास, शोध आणि चिंतनशील विचारांना प्रोत्साहन देते, यासाठी शालेय कार्ये आणि खुल्या-समाप्त प्रश्नांद्वारे. हा विषय विज्ञान, सामाजिक शास्त्र आणि पर्यावरण शिक्षण एकत्रित करतो. पुस्तकातील वास्तविक जीवनाचे अनुभव मुलांना त्यांचे समज खोल करण्यासाठी आणि समस्या सोडवण्याची आणि चिंतनशील विचार करण्याची कौशल्ये विकसित करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहेत, ज्यामुळे ते त्यांच्या आजुबाजुच्या परिसराचा आनंद आणि कुतूहलाने अन्वेषण करतात. प्रत्येक युनिटच्या धड्याची रचना तरुण मनांना स्वतंत्रपणे विचार करण्याची, त्यांच्या निरीक्षणांवर विचार करण्याची आणि खुले प्रश्नांची उत्तरे देण्याची संधी प्रदान करते. हे मुलांना रटाळ अध्ययनाचा त्याग करण्याची संधी देते आणि त्यांना त्यांच्या परिसराशी सक्रियपणे जोडण्यासाठी प्रोत्साहित करते, ज्यामुळे कुतूहल आणि तपास करण्याची भावना निर्माण होते. हा दृष्टिकोन संकल्पना आणि कौशल्यांच्या विकासामध्ये ओळखीपासून अनोळखीपर्यंत, स्थानिकापासून जागतिकापर्यंत, साध्यातून जटिलतेपर्यंत, ठोसापासून अमूर्ततेपर्यंत आणि परिचितापासून अपरिचितापर्यंत एक प्रगती अनुसरण करतो.

© NCERT not to be republished

हे पुस्तक तीन मुख्य घटकांमध्ये विभागले गेले आहे. पहिले घटक म्हणजे अपेक्षित शिक्षणासाठी सामग्री आणि कौशल्यांची निवड. दुसरा घटक म्हणजे सामग्रीची मुलांसाठी संवादात्मक पद्धतीने मांडणी. यामुळे शिक्षकांना संकल्पना आणि कौशल्ये शिकवण्यात मदत होते. मजकुराची मांडणी विविध वयासाठी योग्य शैक्षणिक दृष्टिकोनांचा समावेश करते, जसे की खेळ आधारित, विषय आधारित, खेळण्यावर आधारित आणि चौकशी आधारित पद्धती. यामुळे शैक्षणिक प्रक्रिया मुलांच्या केंद्रस्थानी ठेवून आनंददायक बनवली जाते.

तिसरा घटक म्हणजे मुलांच्या शिकण्याच्या प्रगतीचे मूल्यांकन करण्यासाठी मूल्यांकन प्रक्रिया निवडणे. आपल्याला माहित आहे की मुलं चित्र वाचन, चर्चा, प्रयोग, कोडी आणि शंभर वृद्धांच्या माध्यमातून शिकतात, अनुभव शेअर करतात आणि चित्रकला आणि लेखनाच्या माध्यमातून विचार आणि कल्पना व्यक्त करतात. मूल्यांकनाचा भार हलका करण्यासाठी अशा क्रियांद्वारे शिकण्याचे मूल्यांकन करण्यासाठी सूचना दिल्या आहेत. प्रभावी आणि अर्थपूर्ण मूल्यांकनासाठी, प्रत्येक विषयात वर्ग-निहाय शिकण्याचे परिणाम आणि क्षमता ओळखली गेली आहेत, आणि शिक्षकांनी त्या प्रमाणे मूल्यांकन करणे आवश्यक आहे.

या पुस्तकाच्या दृष्टिकोनाशी संबंधित तीन घटक हे उदाहरणाने समजून घेता येतील—"आपण जे खाते" या धड्यात, मुलं पारंपारिक पदार्थांबद्दल शिकतात जसे की "हाख" (स्रिनगरमध्ये लोकप्रिय असलेली एक हिरवी साग). हे उदाहरण त्यांच्या स्वतःच्या प्रदेशातील आणि आपल्या देशाच्या इतर प्रदेशातील खाद्य प्रकारांविषयी कुतूहल निर्माण करते. या अन्वेषणात विविध विषय एकत्र येतात कारण आपण त्या खास पदार्थाची तयारी करण्यात वापरलेली सामग्री समजून घेतो, ज्या प्रदेशांमध्ये हे खाद्य पदार्थ उत्पन्न झाले ते जाणतो आणि त्यांचे सांस्कृतिक व्यवहार शिकतो. मुलं पाहतात की कसे आहार सांस्कृतिक प्रथा दर्शवितो. असा एक आंतरविषयक दृष्टिकोन मुलांच्या समजाला खोल करतो आणि त्यांना विषय, धारे, आणि संकल्पनांच्या दरम्यान समृद्ध कनेक्शन तयार करण्यास मदत करतो.

"आपला अद्भुत जग" चार युनिट्समध्ये संरचित केले गेले आहे, जे मुलांच्या आजुबाजुच्या विश्वाशी संबंधित विषयांवर आधारित आहेत. प्रत्येक युनिटची संरचना एक सुसंगत प्रारूप आहे, ज्याचा उद्देश मुलांना प्रभावीपणे जोडणे आहे. प्रत्येक धड्यात शिकवलेल्या संकल्पना आणि कौशल्यांसाठी संवादात्मक-आधारित किंवा कथा-आधारित दृष्टिकोन वापरला जातो.

© NCERT not to be republished

उदाहरणार्थ, युनिट 2 मध्ये 'झाडे ओळखणे' या विषयात, मुलं एक बाग अन्वेषण करत असताना आणि वेगवेगळ्या प्रकारच्या झाडांबद्दल, झाडांचे भाग आणि संतुलित आणि सुसंवादी जीवनासाठी झाडांची काळजी कशी घ्यावी याबद्दल एक संवादात्मक संवाद असतो.

प्रत्येक धड्यात सामग्रीची मांडणी मुलांसाठी सुलभ आहे आणि शिकण्याच्या प्रक्रियेत मुलांचा सक्रिय सहभाग प्रोत्साहित करते. आत्म-स्पष्टीकरण करणाऱ्या चित्रांचा उद्देश मुलांच्या निरीक्षण आणि चिंतनशील विचार कौशल्यांचा विकास करणे आहे. पुस्तकातील भाषा आणि संकल्पनांचा स्तर वयासाठी योग्य असून ते आपल्या देशाच्या विविध प्रदेशांशी संबंधित आहे.

प्रत्येक युनिटच्या सुरुवातीला, प्रत्येक धड्यासाठी एक संकल्पनात्मक आराखडा दिला जातो, जो अपेक्षित कौशल्ये आणि शिकण्याचे उद्दीष्ट लक्षात ठेवून मदत करतो.

पुस्तकातील भाषा साधी आणि स्पष्ट आहे, ज्यामुळे मुलं सर्व चार युनिट्समधील संकल्पना सहजपणे समजू शकतात. तथापि, पुस्तकाने काही नवीन शब्दावलीही समाविष्ट केली आहे ज्यामुळे मुलांना हलका आव्हान मिळतो आणि त्यांचे भाषा कौशल्य वाढवते, उदाहरणार्थ, 'पारदर्शक', 'अपारदर्शक' आणि 'पारदर्शी' यांसारख्या संज्ञा भौतिकवस्तू आणि त्यांच्या गुणधर्मांविषयी शिकताना ओळखल्या जातात. या शब्दांचा अर्थ स्पष्ट करण्यासाठी चित्रे आणि वर्णनांचा वापर केला आहे, ज्यामुळे मुलांना हे शब्द वास्तविक वस्तूंशी संबंधित समजून घेता येतात.

तसेच, प्रत्येक धड्यात एक अंतर्निहित मूल्यांकन कल्पना दिली आहे, जी मुलांच्या प्रगतीचे ट्रॅकिंग करण्यात मदत करते आणि शिकवण्या-शिकवणीच्या रणनीतींना त्यानुसार कस्टमाईझ करते. या मूल्यांकन कल्पनांमध्ये घरापासून शाळेपर्यंत एक स्केच काढणे, निसर्गातील वस्तू वापरून रंगोली तयार करणे, चर्चा बिंदू, ट्रॅफिक साइनस जुळवणे, काही चित्रांना लेबल लावणे, वनस्पतींच्या वाढीवर प्रयोग करणे किंवा वनस्पतींच्या वेगवेगळ्या भागांच्या कार्यांबद्दल खुले प्रश्न विचारणे यांसारख्या क्रिया समाविष्ट आहेत.

'आपण विचार करूया' ही एक विभाग आहे, ज्यामध्ये मुलांना धड्याच्या शिकवणीचे सारांश समजून घेण्याची संधी मिळते.

पुस्तकातील क्रिया सुचविणाऱ्या स्वरूपात आहेत. शिक्षकांना पुस्तकात दिलेल्या क्रिया व्यतिरिक्त अतिरिक्त क्रिया तयार करण्याची मुभा आहे, त्यासाठी मुलांवर कोणताही ताण न आणता आणि हे लक्षात ठेऊन की त्यांना स्थानिक पर्यावरणाशी जोडले जावे.

"आपला अद्‌भुत जग" या पुस्तकाद्वारे, आम्ही आमच्या मुलांना गतिशील आणि आकर्षक शिकवणीचे अनुभव देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

आम्हाला आशा आहे की हे पुस्तक निसर्गाच्या आश्चर्यकारक गोष्टी समजून घेण्यासाठी दरवाजे उघडेल आणि या महत्त्वाच्या आंतरविषयक विषयाच्या उत्तम शिकवणीला पुढे नेईल.

© NCERT not to be republished

आपले राष्ट्रगीत

जनगणमन अधिनायक जय हे, भारतभाग्यविधाता.
पंजाब सिंधु गुजरात मराठा, द्राविड उत्कल बंग.
विंध्य हिमाचल यमुना गंगा, उच्छल जलधी तरंग.
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिष मागे.
गाहे तव जयगाथा.
जनगणमंगलदायक जय हे, भारतभाग्यविधाता.
जय हे, जय हे, जय हे, जय जय जय जय हे.

आपले राष्ट्रगीत, जे मूळतः बंगालीत रवींद्रनाथ टागोर यांनी रचले होते, त्याची हिंदी आवृत्ती संविधान सभेने २४ जानेवारी १९५० रोजी भारताच्या राष्ट्रगीत म्हणून स्वीकारली.

© NCERT not to be republished

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आणि अध्यापन साहित्य समिती (एनएसटीसी)

1. पंत, कुलपती, राष्ट्रीय शैक्षणिक नियोजन व प्रशासन संस्था (एनआयईपीए) (अध्यक्ष)
2. मंजुल भार्गव, प्राध्यापक, प्रिन्स्टन विद्यापीठ (सहअध्यक्ष)
3. - सुधा मूर्ती, प्रसिद्ध लेखिका आणि शिक्षणतज्ज्ञ
4. - बिबेक देबरॉय, अध्यक्ष, आर्थिक सल्लागार परिषद -प्रधानमंत्री (ईएसी-पीएम)
5. शेखर मांडे, सीएसआयआरचे माजी महासंचालक, प्रतिष्ठित प्राध्यापक, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे
6. सुजाता रामदोराई, प्राध्यापक, ब्रिटिश कोलंबिया विद्यापीठ, कॅनडा
7. शंकर महादेवन, म्युझिक मॅस्ट्रो, मुंबई
8. विमल कुमार, संचालक, प्रकाश पदुकोण बॅडमिंटन अकादमी, बंगळुरू
9. मिशेल डॅनिनो, व्हिजिटिंग प्रोफेसर, आयआयटी-गांधीनगर
10. सुरिना राजन, आयएएस (निवृत्त), हरियाणा, एचआयपीएचे माजी महासंचालक
11. चामू कृष्ण शास्त्री, अध्यक्ष, भारतीय भाषा समिती, शिक्षा मंत्रालय
12. संजीव सान्याल, सदस्य, आर्थिक सल्लागार परिषद- प्रधानमंत्री (ईएसी-पीएम)
13. एम. डी. श्रीनिवास, अध्यक्ष, सेंटर फॉर पॉलिसी स्टडीज, चेन्नई
14. गजानन लांढे , कार्यालयप्रमुख, एनएसटीसी कार्यक्रम
15. रॉबिन छेत्री, संचालक, स्कर्ट, सिक्कीम
16. प्रत्युषा कुमार मंडल, प्राध्यापक, सामाजिक विज्ञान शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
17. दिनेश कुमार, प्राध्यापक आणि प्रमुख, नियोजन आणि देखरेख विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
18. कीर्ती कपूर, प्राध्यापक, भाषा शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
19. रंजना अरोरा, प्राध्यापक आणि प्रमुख, अभ्यासक्रम अभ्यास आणि विकास विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

(सदस्य -सचिव)

© NCERT not to be republished

तिला शिक्षित करा, कारण ती ज्ञानाचा प्रकाश पसरवेल

पाठ्यपुस्तक विकास पथक

मार्गदर्शन

महेशचंद्र पंत , अध्यक्ष, एनएसटीसी आणि समन्वय समिती, अभ्यासक्रम क्षेत्र गट (कॅग) : पूर्वतयारीचा टप्पा

मंजुल भार्गव, सहअध्यक्ष, एनएसटीसी आणि सदस्य, समन्वय समिती, कॅग: पूर्वतयारी टप्पा

सुनीती सनवाल, प्राध्यापक व प्रमुख, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली आणि सदस्य-संयोजक, समन्वय समिती, अभ्यासक्रम क्षेत्र गट : पूर्वतयारी टप्पा

अध्यक्ष, उपगट (टीडब्ल्यूएयू)

रॉबिन छेत्री, संचालक, स्कर्ट, सिक्कीम

योगदानकर्ता

अनिता भटनागर, माजी आयएएस आणि बालपुस्तकांच्या लेखिका

अर्चना पणिकर, कार्यक्रम संचालक, सेंटर फॉर एन्व्हायर्नमेंट एज्युकेशन (सीईई), अहमदाबाद

- बिनय पटनायक, मुख्य सल्लागार, एनएसटीसी कार्यक्रम कार्यालय, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

चोंग शिमरे, सहयोगी प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

- देबोरा दत्ता, रिसर्च अँड डॉक्युमेंटेशन कन्सल्टंट, इन्स्टिट्यूट ऑफ रूरल मॅनेजमेंट, आणंद

धन्या कृष्णा, सहयोगी प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी

- डिकिला लेप्चा, सहायक प्राध्यापक, एससीईआरटी, सिक्कीम

गायत्री दवे, कार्यक्रम समन्वयक, पर्यावरण शिक्षण केंद्र (सीईई), अहमदाबाद

जयश्री रामदास, विज्ञान शिक्षणाच्या निवृत्त प्राध्यापक , एचबीसीएसई आणि टीआयएफआर हैदराबाद

© NCERT not to be republished

महेंद्रकुमार अर्जन चोटालिया, माजी अधिष्ठाता, शिक्षण विद्याशाखा आणि पदव्युत्तर शिक्षण विभागप्रमुख, सरदार पटेल विद्यापीठ, गुजरात

मातृका शर्मा, पीजीटी (इतिहास), शासकीय वरिष्ठ माध्यमिक विद्यालय, डिकलिंग, सिक्कीम

पटेल राकेश कुमार चंद्रकांत, मुख्याध्यापक, नवा नदीसर प्राथमिक विद्यालय, पंचमहाल, गुजरात

रमा जयसुंदर, एनएमआर विभागप्रमुख, अखिल भारतीय आयुर्विज्ञान संस्था (एम्स), नवी दिल्ली

रोमिला भटनागर, सहयोगी प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

संदीप कुमार, सहाय्यक प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

- शमीन पडळकर, सहाय्यक प्राध्यापक, टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस, मुंबई

श्रीदेवी के.व्ही., असोसिएट प्रोफेसर, रिजनल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन, अजमेर

स्वाती शेलार, सीनियर प्रोजेक्ट असोसिएट, सेंटर फॉर क्रिएटिव्ह लर्निंग, आयआयटी गांधीनगर

- तरुण चौबिसा, संचालक, शिक्षणशास्त्र आणि नवकल्पना (विज्ञान) सीड 2 एज्युकेशन फाऊंडेशन, बेंगळुरू

तुलिका डे, सहयोगी प्राध्यापक, ईशान्य प्रादेशिक शिक्षण संस्था, शिलाँग.

वेना कपूर, नेचर एज्युकेशन कन्सल्टंट, नेचर क्लासरूम, बेंगळुरू

विजय दत्ता, प्राचार्य, मॉडर्न स्कूल, बाराखंबा रोड, नवी दिल्ली

रामनाथन, सहाय्यक प्राध्यापक, टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस (टीआयएसएस), मुंब

© NCERT not to be republished

समीक्षक

मंजुल भार्गव, सहअध्यक्ष, एनएसटीसी आणि सदस्य, समन्वय समिती, कॅग: पूर्वतयारी टप्पा

अनुराग बेहर, सदस्य, राष्ट्रीय निरीक्षण समिती (एनओसी)

रंजना अरोरा, प्राध्यापक आणि प्रमुख, अभ्यासक्रम अभ्यास आणि विकास विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

गजानन लांढे , कार्यालयप्रमुख, एनएसटीसी कार्यक्रम

सदस्य-समन्वयक, उपगट (टीडब्ल्यूएयू)

रोमिला भटनागर, सहयोगी प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्लीकविता शर्मा, प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्लीसरला वर्मा, सहयोगी प्राध्यापक (समन्वयक), शिक्षक शिक्षा विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

© NCERT not to be republished

आभार

राष्ट्रीय शैक्षिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद (NCERT) त्यांच्या मान्यवर अध्यक्ष आणि राष्ट्रीय पाठ्यक्रम चौकट देखरेख समितीच्या सदस्यांची, तसेच पाठ्यक्रम क्षेत्र गट (CAG): प्रारंभिक स्तर आणि इतर संबंधित CAGs यांच्या मार्गदर्शनाबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करते, ज्यांनी या पाठ्यपुस्तकाच्या विकासासाठी क्रॉस-कटिंग थीम्सवर मार्गदर्शन दिले.

NCERT वडरा निकलजे, प्राध्यापक, प्राथमिक शिक्षण विभाग; कीर्ती कपूर, प्राध्यापक, भाषा विभाग; इंद्राणी भदुरी, प्राध्यापक आणि प्रमुख, शैक्षिक सर्वेक्षण विभाग, NCERT; मोना यादव, प्राध्यापक, लिंग अध्ययन विभाग, NCERT; विनय सिंग, प्राध्यापक आणि प्रमुख, विशेष गरजा असलेल्या समूहांसाठी शैक्षिक विभाग, NCERT; मिली रॉय, प्राध्यापक आणि प्रमुख, लिंग अध्ययन विभाग, NCERT; आणि ज्योत्स्ना तिवारी, प्राध्यापक आणि प्रमुख, कला आणि सौंदर्यशास्त्र विभाग, NCERT; यांचे आभार व्यक्त करते, ज्यांनी या पाठ्यपुस्तकात लिंग समावेश, समावेश, कला शिक्षण यांसारख्या क्रॉस-कटिंग थीम्सचे पुनरावलोकन केले.

विशेष आभार गजानन लोंढे, प्रमुख आणि बिनय पटनायक, मुख्य सल्लागार, NSTC कार्यक्रम कार्यालय, NCERT यांना जे या पाठ्यपुस्तकाच्या सामग्री अंतिमकरण आणि डिझाइन बाबत समन्वय साधण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावली.

अपर्णा जोशी, गर्गी कॉलेज आणि स्मृती शर्मा, एलएसआर, दिल्ली विद्यापीठ यांचे सामग्री संपादनासाठीचे योगदान कौतुकास्पद आहे. सुश्री मल्लिक, माजी सल्लागार, NCERT आणि लेखिका; मंजू जैन, माजी प्राध्यापक, DEE, NCERT; बलजीत कौर, प्रधानाध्यापक आणि समन्वयक, PEC समग्र शिक्षा, दिल्ली; संगीता अरोरा, सेवानिवृत्त शिक्षक, केंद्रीय विद्यालय शालीमार बाग, दिल्ली आणि सुपर्णा दिवाकर यांनी देखील सामग्री संपादन आणि अनुवादामध्ये मदत केली. विकास चंद्र रॉय, तिरंग लुईकांग रांगसनामई, अरुण नायक आणि रोणिता शर्मा, आझीम प्रेमजी विश्वविद्यालय, बंगलोर यांचे पुस्तकातील सामग्री सुधारण्यासाठी शैक्षणिक योगदानाबद्दल आभार.

संगीता माथुर, हार्गुन कौर, रिंकी, चंचल दहिया, तरनदीप कौर, ममता आणि मनीष यांचे टेक्निकल समर्थनासाठी त्यांचा अभार व्यक्त केला जातो, ज्यांनी पाठ्यपुस्तकाच्या फॉरमॅटिंगमध्ये मदत केली.

पवन कुमार बारीयार, प्रभारी, DTP सेल, प्रकाशन विभाग, NCERT; इल्मा नसीर, संपादक (ठेकेदार); विपन कुमार शर्मा, विवेक राजपूत आणि बिट्टू कुमार महतो, DTP ऑपरेटर (ठेकेदार), प्रकाशन विभाग, NCERT यांचे कृतज्ञतेने आभार व्यक्त केले जातात, ज्यांनी या दस्तऐवजाला अंतिम रूप दिले.

© NCERT not to be republished

सामग्री

प्रस्तावना ३

पाठ्यपुस्तकाविषयी वि. *v*

युनिट 1: आमची कुटुंबे आणि समुदाय

अध्याय 1: कुटुंब आणि मित्र 3

अध्याय 2: मेळ्याला जाणे 19

अध्याय 3: सण साजरे करणे 34

युनिट २: आपल्या सभोवतालचे जीवन

अध्याय 4: वनस्पतींची ओळख होणेs 47

अध्याय 5: वनस्पती आणि प्राणी एकत्र राहतात 62

अध्याय 6: समरसतेने जगणे 72

युनिट ३ : निसर्गाची देणगी

अध्याय 7 : पाणी- एक मौल्यवान देणगी 86

अध्याय 8: आम्ही 100 खातो अन्न 100

अध्याय 9: निरोगी आणि आनंदी राहणे 109

युनिट 4:आपल्या सभोवतालच्या गोष्टी

अध्याय 10: हे गोष्टींचे जग 123

अध्याय 11: गोष्टी बनविणे 135

अध्याय 12: कचऱ्याची जबाबदारी घेणे 149

© NCERT not to be republished

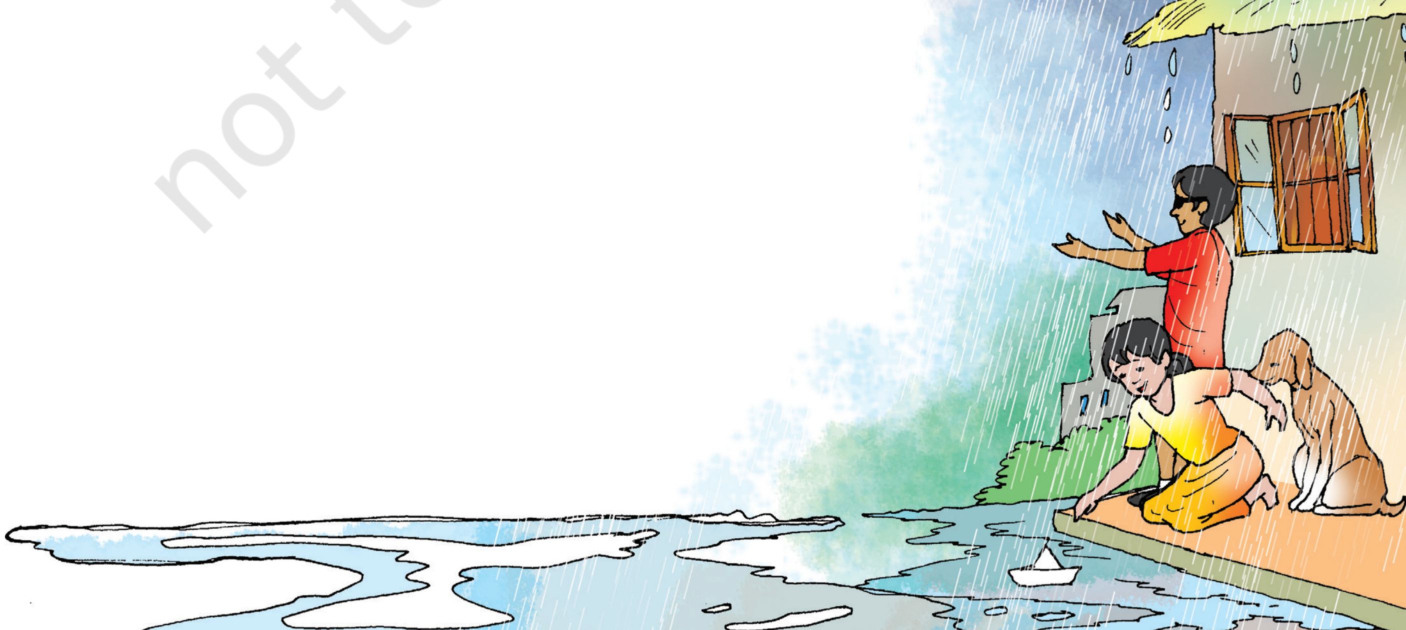

If you are stressed, anxious, worried, sad or confused about ....

Studies and Exams

Personal Relationships

Career Concerns

Peer Pressure

Seek Support of Counsellors

National Toll-free Counselling Tele-Helpline
8am to 8pm
All days of the week

MANODARPAN

Psychosocial Support for Mental Health & Well-being of Students during the COVID-19 Outbreak and beyond
(An initiative by Ministry of Education, Government of India, as part of Atma Nirbhar Bharat Abhiyan)

www.https://manodarpan.education.gov.in

© NCERT not to be republished